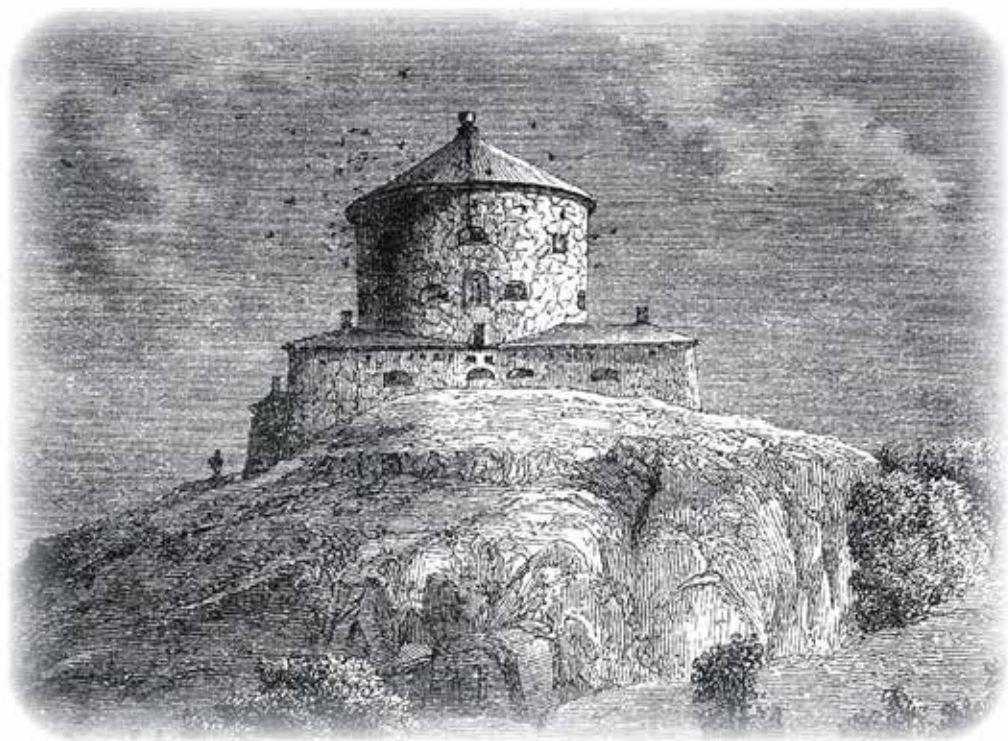

VESTGÖTA LEJON

1873

Skildring
av Vestgöta Lejon
år 1873

av Albert Andersson-Edenberg

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-165-0

Copyright © 2016 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.
Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I dag ligger Skansen Lejonet undangömd i ett industriområde och är omgiven av järnvägsspår och vägar.

Men för bara några hundra år sedan stod ett viktigt militärt slag här mellan svenska och danska styrkor.

Den här e-boken ger dig Skansens spännade historia.

Den här e-boken handlar om fästningen som i dag kallas Skansen Lejonet men som tidigare kallats både Vestgöta Lejon och Gullbergs Skans.

Den här berättelsen handlar om fästningens dramatiska historia då den anfölls av danska trupper.

Texten är skriven av journalisten Albert Andersson-Edenberg som efter flera år på Dagens Nyheter blev chef på Svenska Familj-Journalen.

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

Skildring av Vestgöta Lejon år 1873

Den här texten publicerades ursprungligen år 1873 i tidskriften "Svenska Familj-Journalen" med rubriken "Vestgöta Lejon". Texten publicerades under signaturen "A.-E." som användes av författaren Albert Andersson-Edenberg (1834–1913)

Liksom i hvarje människas sinne finnes nedlagdt fröet till den obestämda, men mäktiga längtan, som fyller hennes håg och drifver hennes tankar ut i verlden, bort från de dagliga bestyrens snäfva krets, bort från den personliga erfarenhetens inskränkta gränser, bort mot det obekanta, det oändliga; så dragas också folken, liksom fyllda af en vingstark anda, *utåt* och mot ett mer eller mindre aflägsset mål.

En skilnad finnes dock. När den enskilte som oftast fastnar i sina drömmars garn och hängifver sig åt tankespekulationer, för svagögda att kunna stiga mot solen, för vingelfotade att kunna hafva fäste på jorden, har folkandan ännu oftare ett bestämdt praktiskt syfte, som den vill befrämja.

En yttring af denna längtan eller sträfvan, huru man vill, se vi i

den hos alla folk uppenbarade åtrån att komma till världshafvet. Det är också sant att hafvet är den bästa grannen man kan hafva, ty det grannskapet bereder endast fördelar. Man behöfver icke fiska perlor ur dess djup, för att i det hafva en outtömlig skattkammare, och det bjuder villigt sina rika skänker, utan att fordra något tillbaka.

Svenskarne hafva, de liksom andra, kanske framför andra, vågat mycket för att äga fast fot vid hafvet. Hvarje blad i våra striders historia bär derom vittne. Hvilka oerhörda uppoffringar af blod och penningar underkastade sig icke vårt folk i förra tider för att behålla i sitt våld det smala hörn af Westergötland med den goda hamnen vid Göta elfs utlopp? Och, å andra sidan, hvilka ansträngningar gjorde icke de båda omgifvande grannarne, danskarne i det närbelägna Halland och norrmännen i det lika nära belägna Bohuslän, för att bemäktiga sig äfven denna strandbit och derigenom afskilja Sverige från hafvet — från den fria samfärdseln med andra länder! Den tiden, eller så länge Danmark med sin sundska tull som en mara tryckte på Östersjöns skeppsfart och handel och då ännu navigationen var föga utvecklad och ångans kraft ännu en olöst hemlighet, var det icke samma fördel som sedermera och i våra dagar att äfven vid Östersjön äga strand och hamnar.

I de ständiga och blodiga fejder, hvartill denna lilla landsträcka gaf anledning och hvarom några antydningar lemnades i ett föregående häfte, i uppsatsen om »Vestkustens fordna nyckel», det gamla Elfsborg, spelade den gamla Gullbergs fästning en mycket framstående roll, emedan hon åt landsidan mot norrmännens eröfringsplaner och angrepp utgjorde den enda eller förnämsta stödjepunkten för svenska väldet i denna trakt. I synnerhet blefvo dessa strider häftiga sedan en stad af svenskarne blifvit anlagd vid eller nära elf-

myynningen, ty den staden var »juten en nagel i ögat», såsom man den tiden uttryckte sig i Sverige.

Den nuvarande, till förfall lemnade skansen Lejonet uppbäres af samma grund som den vida bekanta fästningen Gullberg eller Gullbrandshus, hvilken beherrskade elfven och inloppet till den samma samt skyddade staden, då den, under namnet Nya Lödöse, hade den plats, hvarom namnet »Gamla staden» ännu påminner.

Anläggningen af Gullbergs fästning tillskrifves konung Birger II Magnusson. Tideböckerna berätta att år 1285 hölls ett möte å »Gullbergs hed» mellan norrmännen och Hansans fullmäktige, hvilket visar att namnet Gullberg redan då, eller långt före fästningens enläggning existerade. Vi antydde nyss att denna fästning spelat en framstående roll i de långvariga krigen dels mot Norge, dels mot Danmark. Hellre än att fördjupa oss i uppräknandet af de märkligare händelser, hvilkas betydelse, huru viktiga de än varit för sin tid och dess förhållanden, nu mer eller mindre förbleknat i jämförelse med andra, sednare tilldragelser, vilja vi dröja ett ögonblick vid fästningen, då hon, nära sitt fall, plötsligt omstrålades af glansen från en hjeltebragd, sällsynt i sitt slag, som prisades af sin samtid och förtjenar att minnas af efterverlden.

Man känner det trångmål, hvori Sverige befann sig vid Gustaf II Adolfs tillträde till regeringen. Det blef dock denne konung förunnadt att, till de andra storverk han under sin korta lefnad utförde, åt sitt land för att alltid bryta väg till verldshafvet och dermed gifva det en fast grundval för framtida utveckling.

Från sin första riksdag måste den unge konungen skyndsamt resa till kriget. Midt i vintern började danskarne 1612 års fälttåg. Från Kalmar, som fallit i deras händer, störtade de öfver Smålands

oförsvarade bygder, brände Wexiö och Kronobergs slott och hotade Jönköping med samma öde. Vid vestra kusten befann sig deras konung Christian IV. Såsom han tagit Kalmar ville han ock taga Gullberg. Dess kommendant var dock ej af en Christen Somes sinnelag. Hans namn var Mårten Krakou, ett namn som förtjenar att minnas, och han hade en hustru, som hette Emerentia Pauli, också ett namn, som förtjenar att glömmas.

Från den norska fästningen Bohus vid Göta elf, der Christian IV uppehöll sig och smidde sina planer, gjorde han ett nattligt utfall och tänkte taga Gullberg genom öfverrumpling. Fem gånger stormade han mot fästningen och fem gånger blef han tillbakaslagen. Inom fästningen var dock tillståndet förtvifladt och ett ögonblick nära nog hopplöst. Kommendanten blef nämligen så illa sårad, att han ej kunde leda försvaret. Då hade hans hustru den beundransvärda sinnesnärvaro och det berömliga modet att öfvertaga befälet och uppmuntra till ytterligare ansträngningar, hvilket blef signalen för alla kvinnor inom fästningen att kraftigt biträda männen vid försvaret.

Denna händelse har lemnat Wilhelm von Braun ämne till ett af hans humoristiska poemer, och vi kunna ej bättre måla situationen, än att anföra några utdrag ur detta poem:

*»Och Jutarne kräla, som paddor, till storm
På skrangliga stegar, uppresta mot vallen,*

*Men neder de ramla i röd uniform,
När Mårten dem knacka med stenar i skallen.*

*»Och fru Emerentia springer alltjemt
Med utslaget hår och med lunta i näfven.*

*Dess åsyn väl kunde hin Håle ha skrämt,
Och Christian hin fjerde förfärades äfven.*

*»Vid brandkulors ljusning i natten hon står,
Högt gungar af stridslust den krutstänkt barmen,
Men bäst hennes man som en mordengel går
Han tappar på en gång båd' foten och armen.»*

Sedan skalden låtit den sårade kommandanten åt sin hustru öfverlemna befälet, fortsätter han:

*»Och hans kommandantskäpp hugsvalad hon tar
Och modigt kring knektarnes öron den svänger.
Till porthvalfvet släpar hon tunnor och kar;
Ty porten ej motstår petarderna länger.*

*»Men der som en karl bakom karen hon står
Att taga emot den påhelsande Juten.
När herrskapet anländt, till köket hon går
Att hämta en läskedryck — den sjudande luten!*

*»I teten för hustrur och pigor hon bär
De rykande bålar beställsamt på muren.
Som regnets gudinna upplifvar hon här
De utländska plantor med hela den skuren.»*

Öfverallt, der faran var störst, såg man som »en svajande fana hennes rutiga kjortel», och följden af hennes hjeltebedrift blef den,

att anfallet misslyckades, och i sin rapport härom yttrade hon med sjelfkänsla på den tidens starka språk: »Jutarne låg i hvalfvat och omkring porten icke annorledes än som skollade svin.»

Gustaf II Adolf utnämde Krakou — om hvilken Christian IV uppgifves i vrede ha utropat: Maae Djævlen ta Kraken! — omedelbart derefter till kommandant på Waxholm, hvarjemte herr Mårten och fru Emerentia erhöllo såsom ytterligare bevis på konungens välbegag och tacksamhet ett par gårdar i Marks härad i Westergötland.

Ej långt derefter föll Gullerg emellertid i kung Christians händer, man uppgifver genom förräderi. Fästningen, i förstördt tillstånd, återlemnades vid freden året derpå, eller 1613, och var inbegripen i valutan för den tunga skatt, som kallades »Elfsborgs lösen».

I början af 1680-talet var den fordom berömda fästningen så förfallen, att af den samma ej återstod mer än några jordvallar, hvilka på konung Carl XI:s befallning undanröjdes, och i deras ställe, år 1687, uppfördes den skans, som, i början benämd Vestgöta Lejon, under namnet Göta Lejon ännu kvarstår. För att försvara namnet uppsattes på taket, som var bombfritt och belagdt med bly, ett lejon af jern, vändande sig mot norden, mot den norska grannen, och som med ena foten höll en sköld med Sveriges vapen och med den andra ett svärd. Man insåg emellertid snart, att detta torn kunde beskutas från närbelägna berg, hvarföre det befanns obehöfligt för sitt egentliga ändamål. Sedan 1807 är Göteborg icke mer någon fästning.

Såsom prof på allmogens minnesgodhet anmärka vi till sist, att tornet Göta Lejon ännu i trakten i dagligt tal kallas Gullbergs skans, och detta namn fortlefver dessutom ännu fästadt vid platser i närheten, såsom Gullbergs ängar och Gullbergs vass, hvilken sednare en snar framtid torde få se förvandlad till en ny förstad till det lifskraf-

tiga och starkt tillväxande Göteborg. Platsen skall sålunda, fastän i annan form och annan mening, fortfarande tjena att stärka och befästa staden vid Göta elf.

A.-E.

Skansen "Lejonet" vid Göteborg.

(Teckning af C. S. Hallbeck.)

Befästningen Vestgöta Lejon i dag.

Viktiga ord och personer

A.-E.

Pseudonym för den svenske journalisten Albert Andersson-Edenberg [1834–1913]. Arbetade som redaktionssekreterare på Dagens Nyheter 1865–1873 men är mest känd som chefredaktör på Svenska Familj-Journalen från 1882.

Gustav III.

[1746–1792] Gustav var svensk kung från 1771 till sin död 1792. Genomförde en statskupp 1772 som återinförde det kungliga enväldet i Sverige. Är en av de mest kulturintresserade svenska kungarna i historien och kallas ofta för ”Teaterkungen”. Instiftade Svenska Akademien och lät bygga Kungliga Operan samt Drottningholms slottsteater. Mördades av Jacob Johan Anckarström vid ett attentat 1792.

Hallbeck, Carl Svante.

[1826–1897] Svensk illustratör från Göteborg som startade Ny Illustrerad Tidning. Flyttade till USA på 1860-talet som tecknare för Svenska Familj-Journalen.

Karl XI.

[1655–1697] Blev svensk kung vid 5 års ålder 1660 men tog inte tronen i besittning förrän 1672. Gjorde omfattande insatser för att återupprätta svenska armén och flottan. Tog också initiativet till en centralisering av den svenska staten. Var också ansvarig för den försvenskning som genomfördes i de tidigare danska delarna av riket.

Krakow, Mårten.

[död ca 1616] Svensk militär. Var krigshövitsman i Livland. Är mest känd för sitt hårdnackade försvar av Gullbergs fästning (Skansen Lejonet) i Göteborg under danska anfall år 1612.

Kristian IV.

[1577–1648] Kristian var kung över Norge och Danmark från 1588.

Magnusson, Birger II.

[ca 1210–1266] Svensk jarl från 1248 till sin död 1266. Birger var den förste kunglige inom folkungaätten och ska också ha grundat staden Stockholm år 1252. Ligger begravd i Varnhems klosterkyrka. Kallas ibland även Birger af Bjälbo.

Pauli, Emerentia.

[död 1684] Hustru till den svenske militären Mårten Krakow och heter egentligen Emerentia Krakow. Deltog i försvaret av Gullbergs fästning (Skansen Lejonet) i Göteborg. Hjälpte personligen till att stoppa fem danska anfall genom att bland annat ladda kanoner och hälla kokande lut på fienden.

Petard.

Militärt begrepp för sprängladdningar som används för att spränga murar och portar. Petarder var en viktig del av krigstaktiken vid belägringar på 1600-talet.

Somme, Krister.

[1565–1618] Svensk överste och ståthållare. Deltog i fälttåget 1609 mot Ryssland. Var 1611 hövitsman på Kalmar slott och anklagades för förräderi efter att ha kapitulerat för danska styrkor.

von Braun, Wilhelm.

[1813–1860] Svensk militär och poet. Var en av landets populäraste poeter och gav ut flera diktsamlingar. Är mest känd för att ha skrivit texten till "Mors lilla Olle".

Fler böcker: E-boksforlaget.se

Om du gillar e-böcker om historia så kommer du att gilla utbudet hos E-boksforlaget.se

Det här förlaget är specialiserat på utgivning av äldre texter om arkeologi, resor och biografier.

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

Här är några exempel på titlar:

Klassiska deckare

- "Sherlock Holmes: »Gloria Scott»"
- "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet."
- "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"

- "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulla patienten"
- "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"
- "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"

Arkeologi

- "Solgudens yxa och Tors hammare"

- (1899)
- "Hällristningarnas ålder" (1869)
- "Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)
- "Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
- "Forntidens perioder" (1892)
- "Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
- "Bohusläns bygdeborgar" (1909)
- "Bohuslänska hällristningar" (1879)
- "Fynden i Troja" (1878)
- "Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse" (1889)
- "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- "Husaby kyrka" (1899)
- "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- "Grafkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- "Skånska fornminnen" (1853)
- "Ölands fornminnen" (1874)
- "Tors hammare" (1872)
- "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"

Djur & natur

- "Svenska djur i folktron" (1898)

- "Skäggets historia" (1893)
- "Kattens kulturhistoria" (1882)
- "Djurens sömn" (1889)
- "Katten i forntida Egypten" (1889)
- "Ett dygn på månen år 1870"
- "Orkidéernas historia" (1894)
- "Blomsterspråket" (1888)
- "Sveriges hundraser" (1880)
- "Guide till biskötsel" (1885)

Kulturhistoria

- "Midvinterns solfest" (1894)
- "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter"
- "Om julens härkomst" (1899)
- "Julen i Skåne på 1820-talet"
- "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- "Lyxens historia" (1870)
- "Gaffelns historia" (1889)
- "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- "Vårt solsystem" (1878)

Resor

- "Ett besök i Venedig år 1878"
- "Strandgatan i Visby år 1879"
- "Resa på Dalslands kanal år 1877"
- "Nyköpings slott" (1877)
- "Ett besök i Marstrand år 1882"
- "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- "Resor med luftballong år 1873"

- "Runlejonet i Venedig" (1871)
- "En utflykt på Mälaren år 1871"
- "Skildring af Vestergötland år 1882"
- "Kalmar slotts historia" (1880)
- "Ett besök i Södertälje år 1881"
- "En färd på Donau år 1882"
- "Ringmuren i Visby" (1874)
- "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- "Petras helgedomar" (1921)
- "Ett besök i Boxholm år 1885"
- "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- "Borgholms slottsruin" (1878)
- "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- "Norrköpings historia" (1871)
- "Ett besök i Waxholm år 1870"
- "Vadstena slott" (1875)
- "Skildring av Island" (1870)
- "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- "Ett besök i Rom år 1870"
- "Besök på Helgoland år 1874"
- "Guide till Uppsala år 1875"
- "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- "Gripsholms slott" (1877)
- "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- "Ett besök i Visby år 1906"
- "Bohus fästning" (1869)
- "En resa på Rhen år 1866"
- "Ett besök i Ystad år 1872"

Svensk geografi

- "Märkliga orter i Sverige" (1883)
- "Skildring av Värmland år 1882"
- "Skildring av Dalälven år 1876"
- "Skildring av Ångermanland 1882"
- "Skildring av Bohuslän år 1882"
- "Skildring av Dalsland år 1882"
- "Skildring av Närke år 1882"
- "Skildring av Öland år 1882"
- "Skildring av Stockholm år 1882"
- "Skildring av Västmanland år 1882"
- "Skildring av Härjedalen år 1882"
- "Skildring av Gästrikland år 1882"
- "Skildring av Jämtland år 1882"
- "Skildring av Göteborg år 1882"
- "Skildring av Halland år 1882"
- "Skildring av Blekinge år 1882"
- "Skildring av Gotland år 1882"
- "Skildring av Södermanland år 1882"
- "Skildring av Östergötland år 1882"

Vikingar

- "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)